

HANDOUT 4 - PRESENTATIE EN PRESENTIE

Jos Douma (homiletiekcolleges Master 1D, 2018)

Met drie bijlagen:

1. Van plagiaat naar presentie
2. Stop met dat gehannes met de beamer en ga préken
3. De beamer & de preek: 10 tips

1) Tussen presentatie en presentie

- a) De term '**presentatie**' legt de nadruk op het presenteren/communiceren van de preek als het 'product' van het preekvoorbereidingsproces. Aandachtspunten bij presentatie zijn bijvoorbeeld: mimiek, snelheid van spreken, oogcontact, verstaanbaarheid, betrokkenheid etc.
- b) De term '**presentie**' legt de nadruk op het aandachtig aanwezig zijn ('aandachtige aanwezigheid') van de predikant in het hier en nu van het preekgebeuren. Aandachtspunten bij presentie zijn bijvoorbeeld: het gevoel van de prediker, het gevoel van de hoorders, congruentie tussen zijn en spreken ('wil ik hier zijn? mag ik hier zijn? durf ik hier te staan?'), de sfeer die heerst, het zien en het zich gezien voelen, kwaliteit van het contact etc.

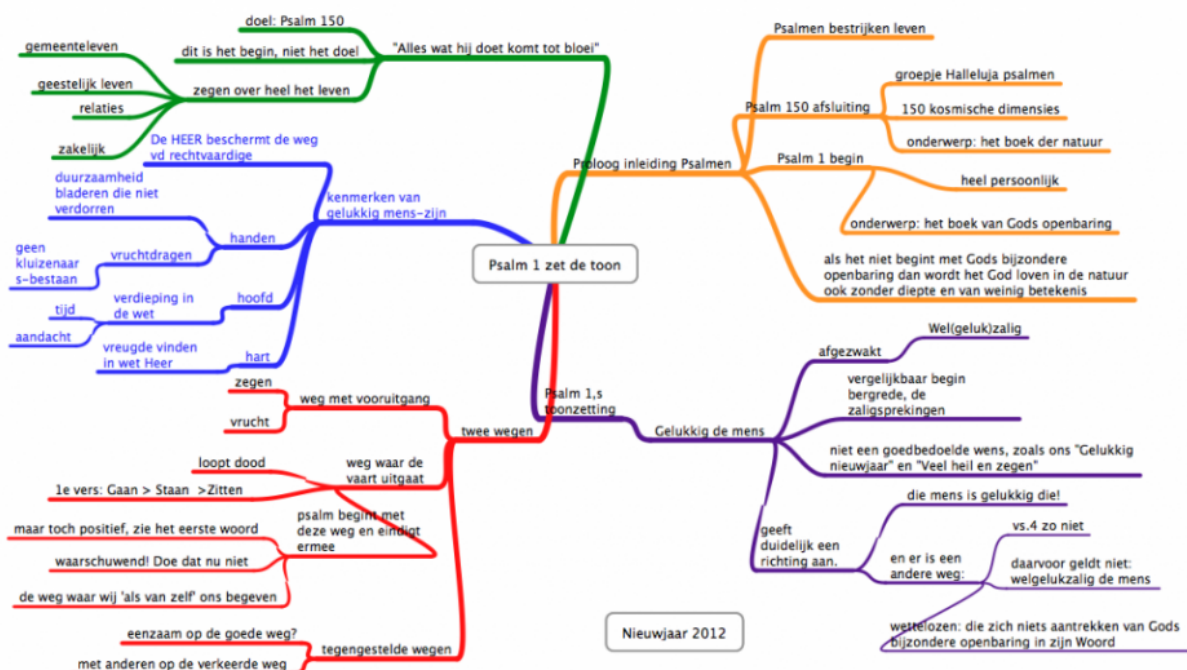
2) Tussen lezen en spreken (Engels: *manuscripting and extemporaneous*)

- a) **Preken met een uitgeschreven preek:** je hebt je preek helemaal uitgeschreven en hebt deze uitgeschreven preek voor je liggen als je preekt.
- b) **Een gememoriseerde uitgeschreven preek:** je hebt de preek helemaal uitgeschreven en hebt deze je door middel van memoriseren helemaal eigen gemaakt, zodat je het papier niet meer nodig hebt op het moment van het preken.
- c) **Preken van een preekschets:** je hebt de preek qua opbouw en inhoud helemaal doordacht maar hebt er geen uitgeschreven versie van. Je preekt aan de hand van een preekschets waarop duidelijk de opbouw zichtbaar is, waarop belangrijke (overgangs)formuleringen en citaten uitgeschreven staan. Het grootste deel van de te gebruiken formuleringen komt ter plekke tot stand. (*Extemporaneous preaching is a style of preaching involving extensive preparation of all the sermon except for the precise wording.*)
- d) **Preken van een mindmap:** je hebt de preek, die je qua opbouw en inhoud helemaal doordacht en doorleefd, in de vorm van een mindmap op een liggend A4tje in beeld gebracht en hebt dat voor je als je aan het preken bent.
- e) **Uit het hoofd preken:** je hebt opbouw en inhoud van de preek doordacht, maar hebt niets op papier staan en maakt je afhankelijk van het (werk van de Geest op het) moment van preken.

3) Aandachtspunten bij het evalueren van de verschillende praktijken

- a) Communiceren is letterlijk: gemeenschappelijk maken. Dit hangt nauw samen met (persoonlijk) contact maken. Het Griekse *homilein*, waarvan de vaknaam homiletiek is afgeleid, betekent 'samenkomen', 'omgang hebben', 'verkeren'
- b) Hoe preekte Jezus? Stelling: 'Als we Jezus willen volgen in alles, dan ook in zijn manier van verkondigen. Het is ondenkbaar dat Jezus vanaf papier zou preken. Dus moet een predikant dat ook niet doen.'
- c) Het verschil tussen 'preken vanuit het hoofd' en 'preken vanuit het hart'.
- d) Verschillen tussen schrijven en spreken, schrijftaal en spreektaal, schriftcultuur en oraliteit. Uitgangspunt: spreken is primair ten opzichte van schrijven.
- e) Bijbelse gegeven:
 - i) *Het Woord is mens geworden en heeft bij ons gewoond, vol van goedheid en waarheid, en wij hebben zijn grootheid gezien, de grootheid van de enige Zoon van de Vader* (Johannes 1:14 NBV 2004).
 - ii) *Mijn spreken en mijn prediking kwam ook niet met meeslepende woorden van wijsheid, maar met betoon van geest en kracht, opdat uw geloof niet zou rusten op wijsheid van mensen, maar op kracht van God* (1 Korintiërs 2:4-5 NBG 1951).
 - iii) *Want het koninkrijk van God bestaat niet uit woorden, maar uit kracht* (1 Korintiërs 4:20).
 - iv) *Onze verkondiging aan u overtuigde immers niet alleen door onze woorden, maar ook door de overweldigende kracht van de heilige Geest* (1 Tessalonicenzen 1:5)

Voorbeeld van een mindmap

Bijlage 1 Van plagiaat naar presentie in de preek

Opiniebijdrage Jos Douma [Nederland Dagblad 29 augustus 2013](#)

Een preek vraagt om presentie: is de predikant echt persoonlijk aanwezig in de situatie van dat moment? En hoe zit het met de afstemming op de hoorders, en op de Heilige Geest?

Eerlijk gezegd vind ik het een vervreemdend verhaal: predikanten die lappen tekst overnemen uit andermans preken en dat zondags oplepelen als was het hun eigen tekst. Maar er moet blijkbaar tegen gewaarschuwd worden. Dat deed de Groningse hoogleraar Henk van den Belt dan ook op een conferentie voor predikanten ([ND 27 augustus](#)).

Het verhaal over plagiërend preken geeft mij in elk geval aanleiding om iets te zeggen over een thematiek die me veel bezighoudt en die ook te maken heeft met het al dan niet uitschrijven van preken. Ik schrijf mijn preken niet uit, maar preek met aantekeningen voor me (dus ook niet 'uit het hoofd'). En ik stel me vooral steeds de vraag: hoe 'present' ben ik eigenlijk als ik preek? Ben ik echt persoonlijk aanwezig in de situatie van dat moment?

Want het is best een gevaar dat je al prekend zo met je uitgeschreven tekst bezig bent, of met het zoeken naar woorden, of misschien ook met de vraag hoe je overkomt bij alle verschillende doelgroepen die je geacht wordt aan te spreken, dat je er niet aan toekomt om present te zijn.

Te druk

Ik hoorde een oudere voorganger eens zeggen: 'Ik heb het zondags op de kansel te druk met preken om aandacht te hebben voor al de mensen in de kerk.' En onlangs vertrouwde iemand me toe dat het haar zo opviel hoeveel predikanten tijdens het preken hun ogen óf op hun papier hebben gericht óf ten hemel opheffen, zonder dus (oog)contact te maken met de aanwezigen.

Met dat woord 'present' verwijs ik naar de presentietheorie van Andries Baart, die in de wereld van de zorg en de hulpverlening veel ingang heeft gevonden. Presentie duidt daarbij op een praktijk waarin de zorgverlener zich zeer aandachtig en toegewijd op de ander betreft en zo leert zien wat er bij die ander op het spel staat aan verlangens en angsten en wat er gedaan moet worden.

Het is leerzaam en inspirerend om dat door te vertellen naar de praktijk van het preken. Preken voorbereiden betekent niet allereerst dat je komt tot een doordachte en verantwoorde uitgeschreven preek (en als dat niet goed lukt, neem je je toevlucht tot plagiaat), maar dat je je voorbereidt op een moment waarbij je in een samenkomst van de gemeente enige tijd het Woord voert. Daarbij gaat het erom dat je je aandachtig en toegewijd betreft op de aanwezigen én bent afgestemd op de Heilige Geest die werkt.

Partituur

Ik vind het verhaal over plagiaat en de daarover uitgesproken zorgen ook zo vervreemdend, omdat preken gereduceerd lijkt te worden tot het doorgeven van van tevoren geschreven teksten, die in dit geval dan ook nog niet eens van jezelf zijn. Een geschreven preek is echter hooguit de partituur die op het moment van uitvoering opnieuw tot leven gewekt moet worden, maar die juist vanwege haar uitgeschreven vorm weinig ruimte laat voor presentie. Preken schrijf je niet. Preken is een gebeuren in het hier en nu, dat moet worden voorbereid door tijd te steken in gebed, exegese, meditatie, hoordersvragen en -ervaringen, luisteren naar de Geest, preken van anderen lezen en je erdoor laten inspireren. Een preek is een communicatief gebeuren waarin de prediker, geleid door de Geest, het Woord voert en zich ter plekke voortdurend afstemt op zijn of haar eigen aanwezigheid, die van de hoorders en die van de Geest van de Heer.

Ook hoorders mogen zichzelf de vraag stellen: hoe present ben ik eigenlijk als er gepreekt wordt? Ben ik op het moment dat de preek gebeurt in het hier en nu van Woord en Geest, afgestemd op wat de Heer wil zeggen en doen?

Bijlage 2 ‘Stop met dat gehannes met de beamer en ga préken!’

Jos Douma, blogpost op www.levenindekerk.nl

Op vrijdag 11 oktober 2014 vond er in Kampen een congres plaats rond de nieuwe homiletiek van Kees de Ruijter: ‘[Horen naar de stem van God](#)’. Op die dag deed De Ruijter ook een boeiende uitspraak (wellicht was het zelfs een cri de coeur) die ik als titel van deze blogpost heb gekozen. Het [Nederlands Dagblad](#) wijdde er ook een blokje tekst aan (op zaterdag 12 oktober 2014):

“Regelmatig ziet prof. Kees de Ruijter (...) een predikant ‘hannesen met de beamer’. Dat leidt erg af en onderbreekt op hinderlijke wijze de structuur en opzet van de preek, vindt hij. ‘Dan denk ik: doe dat ding toch uit en ga preken. We leven in een tijd van verafgoding van het beeld, het is pure afgoderij aan het worden. Als zien voor het horen uitgaat, raak je God kwijt.’”

Het leverde naar mijn indruk een wat ongemakkelijk gevoel op in de zaal vol predikanten van wie er zeer velen week in week uit hun best doen om hun preek op een goede wijze visueel te ondersteunen met behulp van de beamer. Ik heb dat zelf ook lange tijd gedaan, maar merk dat ik er de laatste tijd van terug aan het komen ben. Bij een preek die sterk op onderwijs is gericht (een leerpreek) vind ik de beamer een heel waardevol hulpmiddel. Maar ik vraag me steeds meer af of het nu zo’n goede ontwikkeling is dat preken begeleid worden door (soms vele) powerpointdia’s.

Overigens leverde de dag van het symposium zelf een paar perfecte illustraties van ‘gehannes met de beamer’ op: de presentaties die tijdens de beide hoofdlezingen in de ochtend werden getoond liepen beide helemaal in de soep (technische problemen en een van de sprekers die op een gegeven moment zei ‘Oh, ik was vergeten door te klikken’). En de drie zinnen die tijdens de slotpreek van De Ruijter werden getoond, voldeden niet aan één van de regels die ik vandaag tegenkwam bij de tien tips van [collega Arjan Berensen](#) in zijn bijdrage ‘[De beamer & de preek: 10 tips](#)’. Tip 5 luidt namelijk: Projecteer geen letterlijke preekzinnen.

Als ik probeer te peilen wat De Ruijter wilde zeggen, dan denk ik dat het dit was: preken is dat je mensen voor je ziet die je wilt aanspreken, van hart tot hart (‘Het verbondswoord gaat van hart tot hart’), met het evangelie van Jezus Christus; het is van belang dat er dan ook daadwerkelijk van hart tot hart wordt gesproken en dat er geen beamerbeelden tussen schuiven.

De Ruijter pleitte zeker niet voor een verbod van het beamergebruik tijdens de preek, maar zijn gedachte ‘Ga préken’ en de suggestie dat beamergebruik daaraan lang niet altijd dienstbaar is, lijkt het me meer dan waard om te overwegen en om na een aantal jaren ook eens te evalueren wat de beamer nu gebracht heeft voor de prediking en of er misschien toch ook niet grenzen zijn aan beamergebruik.

Want is een preek niet vóór alles een toe-spraak? Wil een preek niet een gesprek zijn van hart tot hart? Zijn er gesprekken voorstelbaar waarbij je de beamer inschakelt om je boodschap kracht bij te zetten? Nog een stapje verder: is het voorstelbaar dat de ene geliefde de andere geliefde zijn of haar liefde verklaart en zich daarbij laat ondersteunen door beamerbeelden?

Op hetzelfde symposium voerde Theo Pleizier een pleidooi ([Preken: een hoopvol woord spreken](#)) voor de preek-als-toespraak en voor het opnieuw doordenken van de retorische dimensie van de preek. Een citaat: het “toespraak-karakter van de preek kon wel eens (opnieuw) belangrijk gaan worden. TEDex events, de minitieuze analyse door tekst-bureaus van de redevoeringen rond de troonswisseling, de indringende toespraak van Peter van Uhm tijdens de 4 mei herdenking op de Dam eerder dit jaar — ze laten zien dat de redevoering en de toespraak ertoe doet. Ook, misschien wel juist, in een visuele en in een geïndividualiseerde cultuur.”

Is het grijpen naar de beamer misschien ook een manier om retorische verlegenheid te verbloemen? Of moeten we in een visuele cultuur ook tijdens de preek niet meer om de visuele ondersteuning van de preek heen willen? En om nog één stapje verder te gaan: is het niet goed om ook deze gedachte van de Ruijter eens te wegen: ‘We leven in een tijd van verafgoding van het beeld, het is pure afgoderij aan het worden. Als zien voor het horen uitgaat, raak je God kwijt.’

Overigens vormde de blogpost die ik al even noemde, met [tien tips voor beamergebruik tijdens de preek](#), de directe aanleiding om toch nog even terug te komen op die boeiende en prikkelende uitspraak van al enkele weken geleden, een uitspraak die voor zover ik weet geen enkele reactie heeft los geroepen.

Als ik dus een tip mag geven, zou het, met dank aan Kees de Ruijter, deze zijn: ‘Stop met dat gehannes met de beamer en ga préken’.

Bijlage 3 De beamer & de preek: 10 tips

Door ds. Arjen Berensen

In steeds meer kerkgebouwen worden beamers geïnstalleerd. Deze technische innovatie zou vooruitgang kunnen betekenen voor gemeentezang en kerkmuziek. Daarnaast bieden beamers mogelijkheden voor predikanten. De meest gebruikte toepassing is het projecteren van de hoofdlijn van de preek tijdens de zondagse eredienst.

Mijn ervaring is dat gemeenteleden zo'n ondersteunende rol van de beamer bij het preekproces zeer waarderen. Tenminste, mits die beamer 'dienend' wordt ingezet. Dat is niet het geval, als de beamer wordt gezien als 'toverlantaarn' die de preek moet 'opleuken'. Dan domineert de beamer het preekproces en leidt zij daar alleen maar bij af. Het verschil tussen opbouwend beamergebruik en afleidend beamergebruik tijdens het preekproces blijkt subtiel te zijn. Daarom 10 korte tips:

1. Wees kort

Zet nooit meer dan 10 woorden of één afbeelding op één dia.

De presentatie ondersteunt jouw gesproken woord, je geeft niet een toelichting op de getoonde presentatie!

2. Zet alle overbodige overgangs-effecten uit

Wissel zeker niet meerdere effecten af in één presentatie.

3. Overkill werkt averrechts

Laat je presentatie niet té veel dia's omvatten: doe je dat wel, dan creëer je een TV-effect: de toehoorder gaat lui achterover zitten, om zich vervolgens in een stroom van beeldwisselingen te laten meevoeren. Daarbij is geen sprake meer van een bewuste, actieve luisterhouding. Niet alleen de prediker, ook de hoorder zou tijdens het preekproces 'een harder werker' moeten zijn. Maak je toehoorders niet lui! Trouwens: zo flitsend als op TV krijg jij jouw presentatie toch niet, dus probeer dat ook niet!

4. Zet niet iedere tekst op een aparte dia, maar geef verbanden binnen één dia weer

Afgelopen zondag sprak ik in een jongerendienst over drie soorten ‘weggelopen’ schapen. Wanneer je deze drie soorten op drie dia’s zet, maak je de onderlinge samenhang daartussen niet zichtbaar. Juist door -bij elke besproken soort- één regel aan de dia toe te voegen, wordt de structuur in je preek letterlijk zichtbaar. Met name jongeren met een visuele leerstijl (een grote groep) zijn vatbaar voor de wijze waarop de aangeboden gegevens gegroepeerd worden.

5. Projecteer geen letterlijke preekzinnen

Het geeft de (onterechte) indruk dat je een lesje opleest. Preken is een levende beleving, geen droog betoog! Kies liever voor kernwoorden dan voor letterlijke citaten.

6. Zorg dat prediker en projectiescherm in één blikveld staan

Kerkgebouwen zijn meestal niet gebouwd op ‘het digitale tijdperk’. Daarmee valt het niet altijd mee om het projectiescherm een ‘natuurlijke’ plaats te geven. Ik ken meerdere kerkgebouwen waarbij de kerkganger niet in één oogopslag zowel kansel als scherm kan zien. Tijdens gemeentezang is dat niet zo’n probleem. Tijdens de verkondiging echter wél: bij iedere dia-wisseling moet de hoorder immers het oogcontact met de prediker verbreken om op het scherm te kunnen kijken. Dat vraagt om extra concentratie voor de toehoorder en ‘luistert’ daarom extra vermoeiend. Ook voor de prediker kan dit effect afbreuk doen aan contact met toehoorders.

Het omgekeerde is overigens ook waar: wanneer de prediker tijdens de preek zélf het projectiescherm niet kan zien, mist hij een gedeelte van de ervaring die kerkbezoekers wel krijgen – en beleeft zijn eigen preek dus per definitie anders dan zijn toehoorders. Een scherm op of tegenover de kansel is daarom onmisbaar.

7. Timing is cruciaal

Wat je zégt, en wat er ‘in beeld’ staat, moet inhoudelijk met elkaar corresponderen. Als dit niét het geval is, zullen je hoorders -die leven in een beeldcultuur- onbewust voorrang geven op het geprojecteerde beeld boven het gesproken woord. Wie zegt: ‘sta op’ en gelijktijdig op de beamer zet: ‘blijf zitten’, zal merken dat de gemeente blijft zitten... beeld ‘wint’ het altijd van woord!

Bovendien krijgt de kerkganger op zulke momenten twee impulsen te verwerken: een auditieve en een visuele. Hoewel de visuele prikkel voor de meesten van hen

uiteindelijk het krachtigste zal overkomen, duurt het toch enige tijd voordat ogen en oren het met elkaar 'eens worden'. In die fracties van seconden kan men zó afgeleid zijn, dat beiden niet duidelijk overkomen waardoor de netto-aandacht verslapt. Om deze reden ben ik ook – wanneer ik in de kern van mijn preek zit, minder geneigd om datzelfde moment ook van dia te wisselen.

De prediker doet er slim aan, 'timing' letterlijk in eigen hand te houden. Ik gebruik daarvoor een afstandsbediening, speciaal voor beamers: een presenter-pointer. Deze kosten slechts enkele tientjes.

8. Denk aan de kwetsbare kerkganger

In vele kerken luisteren er gemeenteleden mee via kerkradio. Bedenk je, dat zij het beamerbeeld niet zien. Een preek-inleiding met een foto kan in de kerkzaal goed werken, maar de luisteraars thuis ontgaat de clou! Je kunt overwegen zulke afbeeldingen vooraf te laten bezorgen, of je zult tijdens de dienst toch iets van het beeld in woorden moeten uitdrukken. Leg desnoods expliciet aan de kerkgangers uit, dat je nu de mensen thuis bij de radio even uitlegt welk beeld wordt vertoond. Voor dia's met kernwoorden gaat dit uiteraard niet op. Overigens: wie kerk-tv heeft, kan het beamersignaal aansluiten op het kerk-tv-kanaal, zodat kijkers thuis ook het beamerbeeld live kunnen zien.

Naast kerkradio-luisteraars zouden er in de kerkzaal kerkgangers met epilepsie of visuele beperkingen kunnen zitten. Denk ook aan hen!

9. Test de presentatie vooraf in de kerkzaal

Wat er op jouw PC-scherm goed uitziet, kan in de kerkzaal een stuk slechter uitzien (vanwege de grotere beeldmaten en andere lichtinval, andere beeldverhoudingen). Bedenk je ook, of vormgeving en kleuren van de presentatie passen bij het interieur van je kerk. Test de presentatie op een dagdeel dat gelijk is aan het dagdeel waarop de kerkdienst plaatsheeft (lichtinval op een winteravond is anders als op een zomermorgen).

10. Kies een vaste huisstijl en houd je daar aan

Ten eerste, omdat je op den duur precies weet, welke lettertypes en -groottes goed leesbaar zijn in 'jouw' kerkzaal (zie 9).

Ten tweede, omdat je dan een lay-out kunt neerzetten die past bij de huisstijl van je kerk en het interieur van je kerkzaal. Zijn er wellicht elementen uit de fysieke omgeving die je kunt laten terugkomen in de presentatie, zoals glas-in-lood of specifieke kleurstellingen?

Ten derde, omdat de 'kijker' went aan een zekere vormgeving. Voor de vaste kerkbezoeker geeft een vaste huisstijl rust en herkenning.

Ds. Arjan Berensen (31) is predikant in Enter, Twente. Hij maakt wekelijks gebruik van de beamers in de kerk waar hij voor werkt.